

O‘SMIRLAR GURUHIDA LIDERLIK VA ZO‘RAVONLIK O‘RTASIDAGI
BOG‘LIQLIK

Shermatov Javohir Sherzotovich
Qarshi xalqaro universiteti o‘qituvchisi

**THE RELATIONSHIP BETWEEN LEADERSHIP AND VIOLENCE IN
ADOLESCENT GROUPS**

Shermatov Javohir Sherzotovich
Lecturer, Karshi International University

Annotatsiya. *Mazkur maqolada o‘smirlar guruhida liderlik va zo‘ravonlik o‘rtasidagi o‘zaro bog‘liqlik psixologik jihatdan tahlil qilinadi. Guruh ichidagi ijtimoiy rol, liderlik uslublari va agressiv xulq-atvorning shakllanish omillari yoritiladi. Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatadiki, ayrim hollarda zo‘ravonlik liderlikni namoyon qilish vositasiga aylanishi mumkin, ayniqsa ijtimoiy tan olinishi past bo‘lgan yoki e‘tibor qozonishga intiluvchi o‘smirlar orasida. Shu bilan birga, ijobiy liderlik modeli zo‘ravonlikni kamaytirishda muhim omil sifatida namoyon bo‘ladi.*

Kalit so‘z. *liderlik, zo‘ravonlik, agressiya, o‘smirlar psixologiyasi, guruh dinamikasi, ijtimoiy rol, bullying, ijtimoiy ta‘sir, psixologik omillar.*

Abstract. *This article examines the use of visual teaching methods in inclusive education for children with hearing impairments. It highlights the role of visual aids, interactive technologies, and sign-based communication in improving understanding and participation. The study shows that visual methods enhance learning outcomes, communication skills, and students’ motivation, while supporting their successful adaptation to the educational environment.*

Keywords. *inclusive education, hearing impairment, visual methods, visual learning, teaching aids, communication skills, adaptation, special education.*

O‘smirlik davri inson rivojlanishining eng murakkab va ziddiyatli bosqichlaridan biri hisoblanadi. Aynan shu davrda shaxsda o‘zini anglash, ijtimoiy mavqe izlash va tengdoshlar orasida o‘z o‘rnini topishga bo‘lgan ehtiyoj kuchayadi. Guruh ichida qabul qilinish, e‘tibor qozonish va liderlikka intilish ko‘plab o‘smirlar uchun muhim psixologik ehtiyojga aylanadi. Shu bilan birga, o‘smirlar orasida zo‘ravonlik, agressiv xatti-harakatlar va bullying holatlari ham tez-tez uchrab turadi. Ko‘plab tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, zo‘ravonlik faqat salbiy xulq emas, balki ayrim hollarda guruh ichida ustunlikni qo‘lga kiritish vositasi sifatida ham namoyon bo‘ladi. Shu sababli o‘smirlar guruhida liderlik va zo‘ravonlik o‘rtasidagi bog‘liqlikni o‘rganish muhim ilmiy va amaliy ahamiyat kasb etadi. Bu masala nafaqat psixologik nazariyalarni boyitadi, balki ta‘lim muassasalarida profilaktika choralarini ishlab chiqishda ham muhim rol o‘ynaydi.

O‘smirlik davri shaxs rivojlanishining eng muhim va ayni paytda eng murakkab bosqichlaridan biri hisoblanadi. Bu davrda o‘smir nafaqat jismoniy, balki psixologik va ijtimoiy jihatdan ham keskin o‘zgarishlarni boshdan kechiradi. Ayniqsa, tengdoshlar bilan munosabatlar, guruh ichidagi mavqe, qabul qilinish va tan olinishi masalalari o‘smir uchun nihoyatda muhim ahamiyat kasb etadi. Shu jarayonda liderlik va zo‘ravonlik kabi hodisalar ko‘pincha bir-biri bilan kesishib ketadi va murakkab psixologik tizimni tashkil etadi.

O‘smirlar guruhida liderlik, avvalo, shaxsning boshqalarga ta‘sir o‘tkazish, ularni ortidan ergashtirish va muayyan qarorlar qabul qilishda yetakchilik qilish qobiliyati bilan namoyon bo‘ladi. Bu faqat “rahbarlik qilish” emas, balki guruh ichida e‘tibor markazida bo‘lish, fikriga quloq solinadigan shaxsga aylanish, boshqalarga psixologik ta‘sir ko‘rsata olish deganidir. Odatda bunday o‘smirlar faol, tashabbuskor, o‘ziga ishongan, muloqotga kirishuvchan va boshqalar bilan tez aloqa o‘rnatadigan bo‘ladi. Biroq liderlik har doim ham ijobiy yo‘nalishda rivojlanavermaydi. Aynan shu yerda liderlikning ikki xil ko‘rinishi — konstruktiv va destruktiv shakllari yaqqol ko‘zga tashlanadi.

Konstruktiv liderlik guruh ichida ijobiy muhitni shakllantiradi. Bunday liderlar boshqalarni qo‘llab-quvvatlaydi, hamkorlikni rivojlantiradi, nizolarni tinch yo‘l bilan hal qilishga intiladi. Ular odatda empatiyaga ega bo‘ladi, ya‘ni boshqalarning hissiyotlarini tushuna oladi va guruh manfaatini shaxsiy manfaatdan ustun qo‘yadi. Destruktiv liderlik esa aksincha, agressiya, bosim va qo‘rqitish orqali ta‘sir o‘tkazishga asoslanadi. Bunday liderlar ko‘pincha o‘z mavqeini mustahkamlash uchun zo‘ravonlikni vosita sifatida qo‘llaydi. Ular guruh ichida qo‘rquv muhitini yaratadi, boshqalarni o‘ziga bo‘ysundirishga intiladi va shu orqali “kuchli” ko‘rinishga harakat qiladi.

O‘smirlik davrida zo‘ravonlik va agressiyaning paydo bo‘lishi esa tasodifiy holat emas, balki bir qator psixologik va ijtimoiy omillar bilan bog‘liq murakkab jarayondir. Bu davrda emotsional beqarorlik kuchayadi, ya‘ni o‘smir o‘z hissiyotlarini boshqarishda qiynaladi, tez jahli chiqadi, keskin reaksiya bildiradi. Shu bilan birga, o‘zini tasdiqlash ehtiyoji ham kuchli bo‘ladi. O‘smir o‘zini “kimman?”, “qanday odam bo‘laman?”, “boshqalar meni qanday qabul qiladi?” kabi savollarga javob izlay boshlaydi. Agar u ijobiy yo‘l bilan tan olinmasa, ba‘zan salbiy yo‘lni tanlashi mumkin.

Oilaviy muhit ham bu jarayonda muhim rol o‘ynaydi. Agar bola zo‘ravonlik, keskin munosabatlar, e‘tiborsizlik yoki haddan tashqari nazorat ostida ulg‘aysa, u shu modelni o‘zlashtirishi mumkin. Tengdoshlar bosimi ham o‘smir xulqiga sezilarli ta‘sir ko‘rsatadi. Ayrim guruhlarda agressivlik “kuchlilik” belgisi sifatida qabul qilinadi va bu o‘smirni zo‘ravon xatti-harakatlarga undashi mumkin. Ayniqsa, guruhda rad etilgan, e‘tibordan chetda qolgan yoki past baholangan o‘smirlar o‘zini ko‘rsatish uchun agressiyani vosita sifatida qo‘llashi ehtimoli yuqori bo‘ladi. Bunday holatda zo‘ravonlik shaxsiy pozitsiyani mustahkamlash, o‘ziga nisbatan e‘tiborni oshirish va ichki noaniqlikni yashirish vositasiga aylanadi.

Liderlik va zo‘ravonlik o‘rtasidagi bog‘liqlik aynan mana shu nuqtada yuzaga chiqadi. Ba‘zi o‘smirlar uchun liderlik — bu boshqalardan ustun turish, hukmronlik qilish va o‘z so‘zini majburan o‘tkazish demakdir. Ular boshqalarni qo‘rqitish, bosim o‘tkazish, hatto kamsitish orqali guruh ichida mavqe orttirishga harakat qiladi. Bunday xulq qisqa muddatda

natija berishi mumkin, ya'ni o'smir guruh ichida “kuchli” sifatida tan olinadi. Ammo bu aslida soxta liderlik bo'lib, u sog'lom ijtimoiy muhitni buzadi va uzoq muddatli salbiy oqibatlariga olib keladi. Shu bilan birga, barcha liderlar agressiv bo'lmaydi. Aksincha, haqiqiy va barqaror liderlik ko'pincha ijobiy psixologik sifatlari — empatiya, adolat, mas'uliyat, hamkorlik va boshqalarni tushunish qobiliyati asosida shakllanadi. Bunday liderlar guruhni birlashtiradi, nizolarni yumshatadi va sog'lom ijtimoiy muhit yaratadi. Demak, muammo liderlikning o'zida emas, balki uning qanday yo'nalishda rivojlanishidir. Agar liderlik konstruktiv yo'naltirilsa, u rivojlanish omiliga aylanadi; agar destruktiv shaklda bo'lsa, zo'ravonlikni kuchaytiradi. Shu sababli o'smirlar guruhida zo'ravonlikni kamaytirish va sog'lom ijtimoiy muhitni shakllantirishda psixologik profilaktika muhim ahamiyat kasb etadi. Eng avvalo, o'smirlarda ijobiy liderlik ko'nikmalarini rivojlantirish zarur. Bu degani, ularga boshqalarni qo'llab-quvvatlash, jamoada ishlash, mas'uliyatni his qilish va to'g'ri qaror qabul qilishni o'rgatishdir. Emotsional intellektni rivojlantirish ham bu jarayonda muhim rol o'ynaydi. O'smir o'z hissiyotlarini anglay olsa, boshqalarni tushunsa va ularni boshqara olsa, agressiv xatti-harakatlar kamayadi.

Konfliktlarni tinch yo'l bilan hal qilish ko'nikmalarini shakllantirish ham muhim yo'nalishlardan biridir. O'smirlar ko'pincha nizolarni kuch ishlatish yoki bosim orqali hal qilishga moyil bo'ladi. Agar ularga muammoni muloqot orqali hal qilish, murosaga kelish, boshqani tinglash va tushunish o'rgatilsa, zo'ravonlik holatlari sezilarli darajada kamayadi. Psixologik treninglar, guruhli mashg'ulotlar, rolli o'yinlar va muammoli vaziyatlarni tahlil qilish kabi usullar bu borada samarali natija beradi.

Bu jarayonda maktab psixologi va pedagoglarning roli alohida ahamiyatga ega. Ular nafaqat zo'ravonlik holatlarini aniqlashi, balki ularni oldini olish, o'smirlarni to'g'ri yo'naltirish va ijobiy liderlikni qo'llab-quvvatlashi kerak. Ayniqsa, liderlik salohiyatiga ega bo'lgan o'smirlarni aniqlab, ularni ijobiy faoliyatga yo'naltirish muhim. Chunki aynan shu o'smirlar guruh ichidagi muhitni belgilovchi asosiy omillardan biri hisoblanadi. Umuman olganda, o'smirlar guruhida liderlik va zo'ravonlik o'rtasidagi bog'liqlik murakkab, ko'p qirrali va chuqur psixologik asosga ega bo'lgan hodisadir. Bu bog'liqlikni to'g'ri tushunish va uni ijobiy yo'naltirish orqali nafaqat zo'ravonlikni kamaytirish, balki sog'lom, faol va hamkorlikka asoslangan ijtimoiy muhitni shakllantirish mumkin.

Xulosa qilib aytganda, o'smirlar guruhida liderlik va zo'ravonlik o'rtasida murakkab va ko'p qirrali bog'liqlik mavjud. Ayrim hollarda zo'ravonlik liderlikka erishish vositasi sifatida namoyon bo'lsa-da, bu salbiy va qisqa muddatli ta'sirga ega. Ijobiy liderlik esa aksincha, guruh ichida sog'lom muhit yaratadi, hamkorlikni rivojlantiradi va zo'ravonlikni kamaytiradi. Shu sababli ta'lim tizimida liderlikni to'g'ri shakllantirish va yo'naltirish muhim vazifa hisoblanadi. Kelgusida bu yo'nalishda chuqurroq tadqiqotlar olib borish hamda amaliy dasturlar ishlab chiqish zarur.

1. Volk A. A., Dane A. V., Marini Z. A. Bulling nima? Nazariy qayta ta’rif. *Developmental Review*, 2023.
2. OECD. O’smirlarning ijtimoiy xulqi va maktab muhiti bo’yicha hisobot. Parij, 2024.
3. UNESCO. Maktablarda zo’ravonlik va bulling: global holat bo’yicha hisobot. 2023.
4. Espelage D. L., Hong J. S. O’smirlik davrida bulling, agressiya va tengdoshlar o’rtasidagi munosabatlar. *Journal of Youth Studies*, 2024.
5. Jahon sog’liqni saqlash tashkiloti (WHO). O’smirlar ruhiy salomatligi va zo’ravonlikning oldini olish bo’yicha hisobot. 2024.